

Historisk tid blir kulturelle lekeplasser

Kirsti Mathiesen Hjemdahl

Landet Gamle Dager brer om seg

Høsten 1995 sendte Norges Rikskringkasting en dokumentar fra Bronseplassen, en av landets nye fortidsparker. Allerede i åpningssekvensen ble man nysgjerrig, og lot zappe-fingeren hvile: Fokus er på de raslende bladene i toppen av en eik, kamera glir langsomt nedover trestammen, til det møter en skikkelse med en liten spiss hatt i lysebrunt skinn, omkranset av en hvit pelskant nederst. Det lange skjegget hans er samlet i en flette som krøller seg over den hvite ullgenseren og nedover den grå ullvamsen. Mannen er konsentrert, der han står med lukkede øyer og kjenner på trestammen. Det tar et par sekunder før han snur seg, ser rett inn i kameraet og sier:

Det var sånn det hele begynte for ti år siden. Plutselig oppdaget jeg at trær har kraft. Jeg tror at alle levende ting har kraft og at vi mennesker er istand til å oppleve denne kraften hvis vi bare er villige til å åpne opp, tune inn, så vi kommer på den samme frekvensen som de som er rundt oss. Og trær er spennende, de tar imot alt du måtte ha å fortelle. Du kan også bruke kraften aktivt. Så jeg anbefaler folk å gå ut og finne sitt eget tre.

I skogsområdet rundt sitt eget hjem har ekteparet Helge Grønli og Eli Solgård bygget opp et bronsealdermiljø, med blant annet langhus, labyrint, jegersti, offerplass, gravrøys, urtehage og stokkebåter. Her tilbys alt fra fortellinger rundt bålet for familier på søndagstur, til ferieturer med overnattinger i langhus og telt, bedriftsopplegg for alternative næringslivsekskursjoner, eller vikingmar-

ked som samler vikinger fra hele Europa til kamptrening og håndtverkskunst. Bronseplassen har også sin egen skoletjeneste med skreddersydde tilbud til skoleklasser som vil lære om bronsealderen på en annerledes måte. Selv opptrer ekteparet seg i tidsriktig ull og skinn, og skifter navn til Gorm og Urd idét de trer inn i fortiden. Et tidsskifte som helt konkret skjer ved passering under elg-kraniet som pryder portalen inn til Bronseplassen. En tidsreise som ikke bare byr på fortidsopplevelser, men som også fungerer som en viktig kommentar til samtiden. Slik formuleres det i brosjyrene:

Bronseplassen er et forsøk på å vise at våre forfedre levde i et nært og direkte forhold til naturen. Deres hverdag rommet en helhet vi har mistet. På terskelen til et nytt årtusen er vi i ferd med å drepe Mor Jord; hun som gir liv til oss alle. Bronseplassen reiser spørsmål om hvilke mennesker som er primitive.

Det er all grunn til å ta Bronseplassen på alvor. Eller Vikinggården, som er en annen fortidspark i Norge. Denne parken er på ingen måte noe lite anlegg anrettet rundt noens private hjem. Det er tvert imot en del av aksjeselskapet NorgesParken, som også driver en av landets største fornøylesparker Tusenfryd. Vikinggården var tidligere et helt Vikingland¹. Et helt lite samfunn utformet slik man kan tenke seg det har sett ut i vikingtiden; med jarlesete, forråd, gravhaug, båtbyggeri, tjæremille, tingplass, smie, brygge med vikingskip, kaupang, offerplass, sølv-

smed etc. etc. Men vikingtiden bringes også til nytt liv ved hjelp av moderne high-tech utstyr; “3–4 ganger i timen kan du oppleve en farefull havseilas med Leiv Eiriksson til rors. Du møter hardt angrep fra andre skip og mytologien. Dette er en svært realistisk forestilling, skapt ved moderne teknikk og spesialeffekter”, som det loves i brosjyren. Nå er noen av vikingene byttet ut med dyr, og noe av markedsplassen blitt bondegård, for å gjøre det mer kommersielt lønnsomt. Men selv om familieturismen trengte fornying etter noen år med vikinger, opprettholdes skoletjenesten på Vikinggården med uforminsket stryke.

Noe av det som er mest spennende med disse fortidsparkene, er nettopp den gjennomslagskraften de har fått i forhold til skolevesenet. Til tross for at det innebærer større belastninger på allerede stramme skolebudsjett, velger stadig flere skoleklasser bort de tradisjonelle museumsekskursjonene til fordel for dags- eller døgnturer til de mer underholdningsorienterte fortidsparkene. Man kan til og med se hvordan disse nye fortidsopplevelsene inspirerer til endring av skolenes undervisningsopplegg. Tilbudet om 24-timers ekskursjonen til Vikinglandet, var for eksempel foranledningen til å endre hele historieundervisningen for fjerdeklassene på en skole utenfor Oslo. Istedenfor å ha litt undervisning om ulike historiske epoker, har man valgt å gå grundigere inn i én historisk epoke gjennom hele skoleåret. Og fremfor kun å lære om vikingtiden i historietimen, tilnærmer man seg den på ulike vis gjennom fag som musikk, norsk, heimkunnskap og gymnastikk. Tanken er selvfølgelig at når man lærer såpass mangfoldig og grundig om en historisk periode, har dette stor overføringsverdi når man skal tilegne seg kunnskap og forståelse for andre perioder.

I kulturvitenskaplige diskusjoner snakkes det stadig mer om at kulturarven ikke lenger henvender seg til en tidligere historie, men at det er en mytologisk fortid som skal gjenska-

pes. Vi ser en fremadskridende prosess der fortiden forvandles til Annerledeslandet, en verden som kan lades med moralske budskap, en arena for å skape vilkårlig kontinuitet og kulturelle identiteter. En fortid som skal overbevise gjennom troverdighet mer enn ekthet, som skal oppleves mer enn forstås. Prosessen har blitt beskrevet som et skifte fra *almen historie* til *individuell arv* av geografen David Lowenthal (1986), fra *genealogisk* til *organisk* historieoppfatning av sosialantropologen Are Berkaak (1992), og fra *historie* til *minne* av sosialantropologen George Marcus (1992).

At museene, antikvarene og andre deler av de fortidsminne-vernende myndighetene ikke lenger har det selvsagte fortolkningsfortrinnet når det gjelder å presentere fortiden, medfører “oreda i fornsvingen”, sier historikeren Svante Beckman (1993). For omtrent ti år siden spådde Beckman (1993) at når kulturarvetes spontane entusiaster, amatører, profeter og direktører bygger fornoaser og “föri-tiden-land” for det glupske opplevelsesmarkedet, kommer de antikvariske profesorene til å stå der med sine autentiske, representative og høykvalitative skjegg i postkassen. Fikk han rett?

For mellom den viltvoksende folkelige nye interessen og de tradisjonsforvaltende institusjoner råder en dyptgående motsetning. Samtidig som fagfolket gleder seg over en sterkt voksende historieinteresse, tar de seg til pannen over den mangel på fagkunnskap som ser dagens lys. Strengt og vitenskaplige krav om hvilke objekt som skal velges ut, hvordan de skal forvaltes og eksponeres får vike til fordel for idealet om at historien skal levendegjøres. Denne disneyfiseringen av fortiden utfordrer naturlig nok de eksisterende definisjoner og innstillinger ved museer og verdihierarkier.

Det er grunn til å anta at forekomsten av disse fortidsparkene kommer til å få en stor, om enn noe uforutsigbar betydning for såvel

kulturarv som menneskers kulturelle identitet. Men istedet for å stemme i det almenne ideologikritiske koret av intellektuell fordømming, eller vurdere trafikken til fortidslandet som en kompensasjon for en desorientering mennesker opplever i det moderne samfunnet, søker jeg å forstå denne endringen gjennom å fokusere på *hva som skjer* mer enn hva det *står for*. Når man forsøker å finne ut hva som skjer i “fortidsrotet”, tror jeg at det er nødvendig å gå konkret til verks. Vi vet endel om de strukturelle endringsprosessene i overgangen mellom history og heritage, men vi vet mindre om de spesifikke praksiser som får fortidslandene til å hende. Nære beskrivelser og fortolkninger av hvordan folk møter, oppfatter, opplever og investerer disse plassene med mening, hvordan de leker, consumerer og bruker tradisjon og kulturarv, gir mulighet for å frembringe ytterligere kunnskap rundt de kulturelle prosessene knyttet til det modernes forhold til fortiden. Med andre ord, en fenomenologisk tilnærming.

“Fenomenologi er det vitenskaplige studie av erfaring”, sier antropologen Michael Jackson (1996:2), ”det er et forsøk på å beskrive menneskelig bevissthet i dets levde umiddelbarhet, før det er subjekt for teoretisk utvikling og konseptuell systematisering”. Fremfor å undersøke fortidsparkenes epistemologiske status, er det viktigere å utforske dens eksistensielle bruk og konsekvenser. Fokuset skifter således fra hva fortidsparkene “egentlig” står for, til hva de kommer til å bety, og hva de utfører for menneskene som påberoper seg og bruker fortidsparkene. (Jackson, 1996:2–6). Feltarbeid blir helt avgjørende ut fra dette forskningsidealet. Eller som antropologen Keith H. Basso (1996:84) uttrykker det: “Alt, eller nesten alt, beror på det særegne, og derfor er etnografi essensielt.”

Derfor har jeg utført to skoleklasser som har vært på ekskursjon til respektive Bronseplassen og Vikinglandet. Jeg møtte elevene på skolen i forkant av turene, var med på

dagstur til Bronseplassen og var viking i et døgn på Vikinglandet, og ble med tilbake på skolene i etterkant av fortidsopplevelsene. Jeg ønsket ikke bare å få med meg diskusjonene og refleksjonene knyttet til utfluktene, men også å delta i de bevegelser, omgangsformer, rytmer som forberedte, fullførte og avrundet reisen tilbake til “landet-gamle-dager” – i tråd med et praktisk mimetisk forskningsideal, et “thinking with one's feet” (Jackson, 1996:28–29). Å delta kroppslig i hverdagens praktiske gjøremål, gjennom å bruke kroppen slik de andre gjør det, opplever Jackson som en kreativ og givende metodologisk teknikk; både for å få tak i meningene knyttet til de ulike handlinger, erfaringer og uttrykk, men også for å situere praksiser, hendelser og refleksjoner kontekstuellt. Å stå på siden av handlingen, samle opp meningsyttringer, og stille endeløse spørsmål, øker bare det fenomenologiske problemet over hvordan man kan forstå andres erfaring, mener Jackson (1983:340).

Men jeg har ikke bare feltarbeidet i fotsporene til de 10–11 år gamle skoleelevene som befolker de to skoleklassene som jeg fikk ta følge med inn i fortiden. En ting er jo å få tak i det som skjer i fortidslandene. En annen ting er å forstå hvorfor det kanskje ikke hender like mye på museene. Derfor har en viktig del av feltarbeidet også vært å følge de fotsporene som ikke lenger blir tråkket opp, gjennom å oppsøke de museene som ikke lenger får besøk av disse to skoleklassene.

Denne økende etableringen av fortidsland er ikke noe unikt norsk fenomen. Tvertimot ser man samme tendens gjennom hele Europa. Den spanske parken Terra Mítica, som iscenesetter kulturarv og fortid fra seks utvalgte områder rundt Middelhavet, er uten tvil den mest monumentale og nyskapende. Men det ville ikke forundret meg om det er de svenske oppbygginger og rekonstruksjoner av fortidslandskap som er mest tallrike; Vikingabyen i Hög, Vikingabyen Tofta Strand,

Jernåldersbyn Stavgard, Foteviken Museum, Ekehagens Fortidsby, Årsunda Viking, Vikingabyen "Midgård", Gene Fornby, Fattenborg – bare for å nevne et lite knippe. Så selv om denne artikkelen baserer seg på helt konkrete parker og museer i Norge, er det ingen grunn til å tro at refleksjonene rundt fortidslandenes oppblomstring, hvordan møtet mellom parkene og museene kan arte seg, eller hvordan fortiden hender innenfor fortidsparkenes inngjerding, har samme nasjonale begrensninger.

Det kjedelige museet og den gøyale parken

Det er den utstilte fortiden med tekstplakater og guidet omvisning, som er den vanlige formidlingsformen på de tradisjonelle historiske museene. Kanskje også den de fleste kjenner igjen fra egne skoleekskursjoner? På innendørmuseene går man fra glassmonter til glassmonter og får oversatt betydningen av de nøye utvalgte originale gjenstander. Eller *deler* av originale gjenstander, som det oftest dreier seg om når man skal såpass langt tilbake i tiden som til bronsealder eller vikingtid. En kunnskapsrik omviser forteller hva man ser, hvor det kommer fra, hva som utmerker tiden, og gjerne litt om hvordan museet selv håndterer fortidens gjenstander.

"Her lærer man å tenke", som etnologen Billy Ehn (1986) sier i boken *Museendet*.

På utendørs-varianten er formen nokså lik. Man vandrer fra miljø til miljø; først stavkirken, så Setesdalstunet, eller først bymiljøet, så bondemiljøet. Man får generelle opplysninger mens man står på tun eller gårdsplass, og mer spesifikk kunnskap når man benker seg rundt gruer eller langbord inne i husene. Når det åpnes for spørsmål, den mer dialogbaserte delen av fortidsformidlingen, er det best at man har kommet seg inn. For de fleste kjenner kanskje også igjen situasjonen hvor de fem menneskene som står rundt guiden diskuterer livlig, mens de femten andre hører ingenting – og enda mindre etterhvert som man mister konsentrasjonen og begynner å snakke seg imellom.

Det eksisterer klare forventninger om hvor lang tid omvisningene skal ta. "Tre kvarter er det vi regner for maksimum for en omvisning", forteller lederen på Folkemuseet i Oslo sin skoleavdeling, fordi "det er slik at folk får med seg tre ting i løpet av en skoletime. Og jeg undrer alltid på hvilke tre ting folk får med seg i løpet av omvisningen". For fremfor alt er det kjedelig på museum. "Noen ganger virker det som om de eneste gangene de friskner til er når de passerer et speil", som en

Barnehagebarn lærer om fortiden på Folkemuseet i Oslo. Foto: Forfatteren.

av omviserene på Folkemuseet uttrykte det, lettere oppgitt. Om det virkelig er så ille, spørers vel. Men forestillingen om at det kjedelige museet er slik er hvertfall såpass sterk, at et samlet museumsmiljø i Oslo valgte å bruke førstesiden i sin brosjyre “På museum med klassen 1996” til dette temaet:

Bruk museet! Museet er **IKKE** en støvete samling av kjedelige gjenstander, plassert på rekke og rad i dystre, kalde haller. Museet er fullt av **farger, spørsmål, opplevelse, oppgaver, aktiviteter og nyheter.**

Forskjellen blir påfallende når man sammenligner med reisen til fortidslandet; både tidsmessig og i forhold til det engasjementet som utvises. Etter at 24-timers ekskursjonen til Vikinglandet, fortalte læreren at elevenes oppsummeringen hadde vært: “Veldig morsomt, spennende, lærerikt. Og slitsomt, men det merket vi ikke før vi kom hjem.” Noen av barna hadde sovet et helt døgn, etter turen til fortiden. Ikke så rart, kanskje. For mens barna var vikinger, var innlevelsen også av en helt annen art enn det gjerne er på tre-kvarters-omvisninger. Vikingene ble delt opp i fire grupper; to skulle lage mat, en skulle være vakter, mens den siste gruppen fikk i oppdrag å bære og stable ved. Siden det var litt ulik attraksjonsgrad ved de forskjellige arbeidsoppgavene, og for at elevene skulle få ulike erfaringer, var systemet slik at man byttet gruppe etter en viss tid. Til slutt skulle alle få gjøre litt av hvert. Sånn ble det ikke. For vedgruppen var så ivrige etter å finne det mest effektive systemet for å transportere veden fra den rotete haugen midt på plassen, til den fint oppstilte rett ved forrådet, at de tilslutt også fant det. Ihvertfall var det ikke mer vedkubber igjen å flytte på ved første gruppeskift, og et lite øyeblikk ble det hektisk aktivitet for å finne på nye arbeidsoppgaver!

Den samme tendensen – engasjement, nysgjerrighet og arbeidslyst – fantes blant barna som var på Bronseplassen. Da vi gikk runden

fra danselabyrinten, til gravplassen, beverhulen, ønsketreet, offerplassen, den gamle eika og vannet som klarner, fant jeg fort ut at det ikke var noen grunn til å søke seg fremst i rekken. Barna løp fra den ene posten til den andre, og det var lett å bli løpt ut av stien om man ikke var aktsom. Når arbeidsoppgavene for grønnsaks-suppe-lagingen skulle fordeles var det kamp om å få plukke brenneslene, skrelle gulrøttene, kutte løken og hente vann. Var dette ytterst velbevandrede kjøkkentjenerne, eller var det endel foreldre som også ville blitt overrasket over hvor lett det var å rekruttere kjøkkenhjelp? Hvorfor er det egentlig så mye gøyere å skrelle gulrøtter i bronsealderen, eller å bære og stable ved i vikingtiden? Og hvorfor føles en hel skoledag på Bronsealderen, eller et helt døgn i Vikingland, som for lite? Noe man ønsker å gjenta så fort som mulig? I arbeidsboken til en av elevene avsluttes ekskursjonsrapporten ganske likt med den fra Vikinglandet: “Nå måtte vi reise, og vi ville nesten ikke reise, men det måtte vi jo og vi reiste etter en kjempedag i bronsealderen.”

Å gjøre fortiden levende

Det er flere årsaker til de besøkenes ulike grad av engasjement og utholdenhet i de tradisjonelle museene respektive fortidslandene. En av dem er nok graden av tilgjengelighet. For museumsgjester som allerede har spesialkompetanse, eller for mennesker på surrealistisk museumsvandring, kan helt sikkert bronsealdergryter som er utstilt bak et glassmonter medfulgt denne teksten: “Gravfunn fra Romertid (0–400 e.Kr.) fra Risholt gnr 11, bnr 3, Øyestad. Øvre del av bronsekjele, funnet 1845 i en gravhaug og var full av aske. Gave fra Tellef Jonsen Risholt”, gi all verdens med kunnskap, assosiasjoner og innlevelsesmuligheter. Men for de uten det spesielle blikket eller spisskompetanse, som for eksempel en gjeng med 10–11 år gamle barn, vil det nok være adskillig lettere å få en

forståelse av en fortid gjennom å bruke gryten, slik man kan forestille oss at den kanskje har vært brukt. Det å få være med å rekonstruere gir en helt annen opplevelsedimensjon, spesielt for de ikke helt innvidde. Fortiden gis en annen tilgjengelighet, og den føles tilstede og levende på en helt annen måte.

Det er åpenbart langt vanskeligere å få en forståelse av fortiden ut fra små flintbiter og potteskår som ligger utstilt ved siden av hverandre i nummerert rekkefølge og etter geografiske funnsted, enn det er å lage keramikkskåler etter selv å ha gravd ut leire av jorden og blandet den med den nødvendige mengde sand og vann. Det krever en helt annen oppmerksomhet fra publikum for å skjønne hvordan det må ha vært å leve med en grue midt i huset når man bare blir fortalt det, enn den forståelsen man får etter selv å ha opplevd hvor sterkt det svir i øynene, og hvordan man fort lærer å bevege seg forsiktig for at røykutviklingen ikke skal bli verre. Akkurat som man må være langt mer konsentrert for å få tak i hvordan det kunne være å leve i vikingtiden ut fra å se en vikingdrakt som henger fint ned fra veggen, fremfor å gå med en selv et helt døgn.

Museene er klar over problemet. “Vi har

vært for arrogante, for vi har ikke behøvd noe annet. Vi har bare regnet med at folk kommer”, er reaksjonen til den pedagogisk ansvarlige på Oldsaksamlingen i Oslo når hun hører om klassen som har valgt dem vekk til fordel for Vikinglandet. På deres museum har man bevisst brukt ulik mengde og form på tekstene som følger vikingutstillingen. Det er de helt korte tekstvariantene, de som gir en pekepinn på hvordan man kan tilnærme seg objektet, som “det var forskjell på folk” i tilknytning til den utstilte kongedrakten, eller “noen trodde på andre guder” ved presentasjonen av ulike trossamfunn. Ved andre montre er det mer poetiske utdypninger, og ved alle er det i tillegg tilbud om mer informasjon – opp til hele fire A-4 sider. Selvfølgelig kan man også få en personlig guide til å følge med rundt. Men selv om dette levner flere valg til publikum, appellerer man likevel først og fremst til de vante sanser; til øyet og øret.

For å bøte på oversettelsesproblemene er man på Folkemuseet påpasselig med hvem man ansetter som omvisere, forteller lederen for skoleavdelingen. Kravet for å bli ansatt er at man har etnologi grunnfag. Hvis det ikke kommer tilstrekkelig mange søkere, er det mulig å fravike kravet om etnologi, men da må

Skolebarn leker fortid i Vikinglandet. Foto: Forfatteren.

de til gjengjeld være gode i språk – og de *må* ha et annet kulturfag i kretsen, enten historie, kunsthistorie eller folkloristikk. Men helst skal man altså være etnolog, for det er etnologene som har detaljkunnskapen; som for eksempel vet forskjellene mellom slipestein og bryne, stav og laft, ard og plog, uppstugu og ramloftstue. Ellers er det et grunnkurs for alle omvisere som går over to helger, og som er ment å være en ramme for egen utvikling.

Men det spørres om dette fokuset på tekstualitet og verbal overføring, er det som skal til for å gjøre fortiden mer tilgjengelig. Det er vel snarere slik at det er den tydelige forankringen i handlingsbasert historiefremføring som gjør fortiden i før-i-tiden-landene så levende, og så spennende at det til og med er gøy å skrelle gulrøtter. Ihvertfall så lenge man er i fortiden.

Riktignok har man gjort forsøk fra flere tradisjonelle museer på å levendegjøre på mer variert vis. På Folkemuseet befolker man blant annet gruene med lefsebakere, i landhandelen kan man kjøpe kandis og andre slikkerier fra gamle dager, og på benkene i tun og på gårdsplasser sitter korrekte folkedraktskledde jenter som strikker, svarer på spørsmål, lar folk få kjenne på matrialet i draktene og studere sømmene. Men det blir liksom noe litt puslete over det hele, sammenlignet med fortidsparkenes iscenesettinger.

Mens barna på Bronseplassen møtes av Gorm og Urd, er bygninger og miljø i Vikinglandet like tidsriktig, men langt mer tallrikt befolket; med håndverkere, sangere, skuespillere, barn, jarler, treller, vikinger, billett-kontrollører og guider. Her får man se hvordan sverd blir skapt i smia, hvordan treskjære-re formet trevirket, høre om livet som jarl og trell, bonde og kriger, kjenne smaken av ekte vikingkost, se og være med på vikingleker og lære å inskribere runer i stein. Stadige happe- nings av innøvd skuespill, blandet med improvisert samspill med skolebarna, er formid- lingsformen. For mens etnologene på Folke-

museet skal sikre detaljkunnskapene, er det skuespillere, dramalærere, regissører og sangere som dominerer i Vikinglandet. Deres stil- lingsinstruksjoner er å leke med barna, synge og danse for å skape tidsriktig stemning blant publikummet. Noen ganger er det nesten slik at man kan bli provosert av all den energien de har – at de orker å være så morsomme, livlige, lekfulle og entusiastiske hele dagen.

I løpet av det døgnet Oslo-klassen er vi- kinger, blir det overhode ikke gitt noe samlen- de foredrag eller fortellinger om vikingtiden. Det nærmeste vi kommer noe slikt, er da vi går innom gravplassen etter å ha spist panne- kaker i Arnestuen. Her blir vi ført inn i graven til et menneske vi selv må finne ut hvem var, ut fra tingene som ligger igjen. Vikingkvinn- en Gudfrid, som følger oss gjennom hele oppholdet, forteller oss ikke. Vi kommer frem til det gjennom spørsmål og svar, gjennom fundering og dialog. Da jeg spør Gudfrid om hvorfor hun ikke samler klassen for å gi noen generelle linjer over tidsperioden, spør hun tilbake “Synes du jeg burde det?” For Gudfrid er det et poeng at det ikke er en helhetlig narrasjon som skal gi innpass til vikingtiden. Barna skal oppleve og gjøre fortiden selv. Hun er der for å forklare, svare på spørsmål, synge sanger, fortelle historier, hjelpe til, sette igang. Elevene går ellers rundt med arbeids- hefter, og får svar på spørsmålene ved å snak- ke med de ulike vikingene.

På Bronseplassen er det litt annerledes. Her er det ikke bare det handlingsbaserte som teller, selv om man gjør mye her også. Den alternative skoledagen åpner med en samling i det halvmørke, røykfulle og nokså kalde langhuset, hvor Gorm forteller om bronseal- deren. På rundturen til blant annet labyrinten, offerplassen og gravhaugen, gis også felles introduksjoner ved de enkelte stoppene, før det ender i at barna kan prøve selv, klatre opp, lytte eller kjenne. Likevel gir omvisningene på Bronseplassen helt andre fortellinger enn vi er vant til fra museene, nettopp på grunn av

at det fortelles av en annen stemme og med en annen motivasjon. Helge Grønli ser sin rolle som formidler av bronsealderen nærmest i kontrast til det strikte, vitenskaplige.

Vi har hatt et veldig nært samarbeid med arkeologisk museum i Stavanger; med Trond Løken, som er den fremste ekspert på bronsealder-utgravninger i Norge, og med Jochen Komber, som har sitt hovedfag på hus som dette. Disse har vært støttespillere og stått bak rekonstruksjonen av dette huset her, og hvis ikke de er gode nok. Greit. Det jeg gjør er å legge kjøtt og blod på det, og det liker museene ikke. De liker ikke at jeg levendegjør fortiden for publikum. Men hva i helvete skal jeg gjøre, skal jeg sitte der som en mumie og så fortelle at "sånn og sånn og sånn". Altså når jeg forteller at veggene er laget av leire, sand og kumøkk, så drar jeg samtidig historien med han som var med å lage veggen som svelget dette her, og som trodde han skulle dø. Altså, jeg er så kommersiell at jeg vet at ihvertfall hvert femte minutt så må du legge inn en vits som gjør at publikum holder på å dø av latter. Og da får du de med på resten.

Det er selvfølgelig ikke det viktigste for Helge Grønli om alle de historiske detaljene sitter helt slik de skal, det viktigste er å få folk engasjert. Han er idealist, og "en smule gal", som han selv sier. Det må man kanskje være for å forvandle det private hjemmet til et offentlig bronsealdermiljø som besøkes av stadig flere mennesker. For å orke å gå rundt med skolebarn om dagen, ta imot bedriftsbesøk om kvelden, tromme folk på reiser i helgene, og hele tiden være klar til å snakke med nysgjerrige som bare vil skjekke hva dette egentlig er. Hva er hans stillingsinstruks? Hva er det som driver han? Hvorfor forteller han?

Jeg har et budskap og Bronseplassen har en religiøs fundamentert basis. En naturreligiøs fundamentert basis, og det er viktig. Det vil jeg formidle, og da kan jeg godt prostituere meg litt historisk. Det er helt i orden. Fordi at ting må være sånn at folk kan spise det, og folk liker litt sjokoladedryss på. Det liker ikke museene. Men folk liker det. Og det er de jeg er opptatt av.

Til tross for noe forskjellig vektlegging av formidlingsform, er ønsket om å levendegjøre fortiden ved å appellere til alle sanser, felles for begge fortidsparkene. Man skal ikke lenger bare møte en fortid gjennom synet og hørselen; man skal også kunne prate med, kjenne på, forsøke selv, smake, lukte, og stå ansikt til ansikt med. Ikke minst skal man *gjøre*; arbeide, leke, rollespille, improvisere, prøve ut, klatre, lage og teste. For man er selv den viktigste aktøren i reisen tilbake til fortiden.

Man blir selv en innbygger av fortiden!

"Du Gorm, får jeg lov til å skifte navn?" Fjerdeklassingen løper opp på siden av oss på stien, og ser spent opp på mannen foran meg.

"Det er klart det", svarer Gorm. "Hva vil du hete, da?"

"Jeg vil gjerne hete Sol istedenfor Gaupe, og Line, hun vil også gjerne bytte navn. Fra Binna til Vår. Kan hun det, hun også?", spør jenta ivrig.

"Javisst får hun lov, hun også", humrer Gorm godmodig.

I fortidslandene er barna selv en sentral ressurs i prosessen med å levendegjøre fortiden, og på Bronseplassen var navneskifte en viktig del av det å tre inn i bronsealderen. Gjennom et rituale i labyrinten, som nærmest minnet om en alternativ dåpsrituale, ble høytideligheten gjennomført. Gorm instruerte:

Dette er på en måte et bilde av jorden, når dere går inn i disse gangene går dere inn i jorden som om dere skulle gå inn i en hule. Når dere kommer inn til midten er det mulig at dere får treffe selve Mor Jord. Da kan hva som helst skje. Men dere skal bruke denne labyrinten til å få et navn, et skikkelig bronsealdernavn. Også skal dere huske på det navnet resten av dagen. For å gå inn til midten skal dere gå 300 meter. Og dere må gå forsiktig, ikke sparke til noen av steinene. For under en av steinene bor galiatoren, og han er liten og grønn og har skarpe tenner og biter dere i tåa hvis dere sparker til noen av steinene. OK? Dere skal gå som en ballettdanser eller -danserinne gjennom det hele. Og så når dere kommer inn til midten, dette er viktig, så skal dere

Når man selv får være med å rekonstruere, gis fortiden en helt annen tilgjengelighet. Man blir mer og mer viking etter hvert som timene går. Foto: Forfatteren.

huske på det navnet dere har fått og så skal dere brøle det navnet så høyt at det går an å høre ekko fra begge sider. Nå må dere høre hva jeg gjør for noe; så slår jeg på den steinen også brøler jeg: GOOORRRM. Hørte dere? Og så hopper dere over den steinen.

Gorm satte seg på huk ved inngangen til labyrinten, og barna hvisket hvilket navn de ønsket. De første bronsealdermenneskene valgte navn som Raffiki, Timon, Pumba og Balo – Walt Disney fremtrer som inspiratør i det fleste sammenheng. De som ikke selv klarte å komme på noe skikkelig bronsealdernavn, fikk hjelp av Gorm; Falk, Binna, Gaupe, Ørn, Bjørn og lignende navn med mer nordisk, gammelmodig klang. Man kan kanskje ikke forvente at en 3 000 år gammel man er helt oppdatert på dagens navnemote. Det var også foranledningen for jentenes ønske om navnebytte; etter en god halvtimes tid, hadde de funnet på noen bedre selv. Navn som de var mer bekvemme med, og som de kunne leve med resten av dagen i bronsealderen.

Ellers får man tidsriktige klær. I hamp, strie, ull eller skinn. I Vikinglandet bekles dags-vikingene med enkle striedrakter, døgnvikingene får mer fargerike skjorter og flotte kapper som skal beskytte mot nattekulden, og selvfølgelig får allergikere drakter i spesielt

materiale. Hampetauet som knyttes rundt magen, er innretningen som sikrer at kniven alltid henger lett tilgjengelig. Vel inne i parken kan man selv lage ytterlig utstyr, som hodepynt av karret hvit ull og hjemmefarget garn.

Man lærer man opp i nytt språk: I fortiden sies det ikke “hei” men “vær hilset”, en venn blir en frende, jorden er hunkjønn og heter Mor Jord, å gravlegge er å hauglegge, man spør ikke “Hva skal du?” men “Hva er ærendet”, og når man skilles sier man “Gå i Fred” istedenfor “Ha det”. I Vikinglandet falt det nye språket veldig naturlig inn i barnas vokabular. Sikkert på grunn av det spesialskrevene Viking-skuespillet de hadde arbeidet med på skolen de siste månedene. Stykket er forfattet av Torild Svarstad Haugland, som har skrevet en rekke skjønnlitterære ungdomsbøker fra vikingtiden, og er en del av skolesettet som Vikinglandet har utarbeidet. Høydepunktet er selvfølgelig da fjerdeklassen fremfører spillet på amfiscenen i Vikinglandet. Men elevene trekker også mye veksler på de egne rollefigurene, språket og historien i de mer tilfeldige møtene med vikingtiden iløpet av det døgn de er der.

Sist, men ikke minst, arbeider man seg inn i fortiden: Plukker brennesler, skreller gulrøtter og river kål slik at man kan få laget seg en

grønnsakssuppe. Knuser korn med stein slik at man får mel til å lage brød. Tenner bål, slik at man kan få kokt suppen eller stekt brødet. Hele tiden er det selvfølgelig noen som passer bålet, slik at det ikke skal bli brann. Bærer og stabler ved, slik at en har noe å brenne med. Og går vaktrunder, for å unngå og overraskes av røvere eller andre fiendtlig innstilte.

Og nettopp gjennom disse stadige gjøremålene, gis erfaringer som gjør at en blir mer og mer viking, eller bronsealdermenneske, etterhvert som timene går. Etter å ha sittet ved bålet og stekt barkebrød, pannekaker eller flekk, blir man både sotete, skitten, rød i øynene og sår i halsen. Etter å ha spist pannekaker med honning slik man gjorde før kniven og gaffelens inntog, kan man ikke ta på noe uten at det klitrer seg fast. Smøret til pannekakene eller brødet blir mindre gult, og mer svart, etterhvert som røre og deig tar form. Det knaser i tennene etter all grusen som har sneket seg med etter det hjemmeknusete mellet. Man pusser selvfølgelig ikke tennene, verken morgen eller kveld – for tannbørster var det jo ikke i landet-riktig-gamle-dager. Men epler fungerer bra til å rense ut småsteinen mellom tennene. Man er trøtt i kroppen etter alt arbeidet, og en natt uten fjærer i madrassen. Kroppslukten blir mer markert, håret blir flokete, og under neglene samles sorte render av skitt og jord, allerede etter få timer i fortiden. Tenk deg hvordan de har luktet før, når de kanskje bare badet en gang i måneden. Eller verre, en gang i året. Tenk hvor mye de måtte arbeide bare for å få laget et måltid mat. Tenk hvor redde de må ha vært når det faktisk var en sjanse for å bli angrepet av røvere. Tenk hvor slitte tennene må ha blitt av å spise all den grusen i maten. Tenk.

Den skapende fantasi

På Bronseplassen ble vi godt mottatt av Helge og kona Eli. Vi fulgte etter Helge til en port. Når vi gikk forbi sa det: simboli-bambili bom-tom-rom-bom, så var vi i år 1800 før Kristus, der Helge ble til Gorm og Eli ble til Urd.

Slik beskriver en av elevene reisen tilbake til bronsealderen i arbeidsheftet i etterkant av turen. Men riktig så enkelt som ved et trylleslag, er det vel neppe å reise tilbake til fortiden. Riktignok legges det ned en stor innsats i å levendegjøre fortiden. Men det krever samtidig både stor vilje og evne til fantasi av de som deltar, for å følge med på reisen. På mange måter er det den skapende fantasien som dyrkes i fortidslandene, det er forestillingens magi som driver tiden tilbake og som får ting til å hende.

Det gjelder ikke å kikke nøye, men å drømme nøye, sier filosofen Gaston Bachelard (1992:23). Han er opptatt av den skapende fantasien fremfor den reproduserende, og mener det utydelige er minst like produktivt som det tydelige. Hvis noe blir for klart og tydelig, blokkerer det tvert imot for fantasien, sier Bachelard (2000:159). Det er altså de tanker og drømmene man får overfor tingene, og ikke tingene i seg selv han er opptatt av. Selv har han skrevet berømmende om kunstnere som er fullstendig uinteressante som kunstnere, men som har gitt han drømmer og tanker. Akkurat som det skitne smøret, vedkubbene, bålet og pannekaker med honning er helt uinteressante som fortidens gjenstander, så gir skitten, slitet, røyken, og klisset likevel opphav til drømmer og tanker om hvordan det kan ha vært i en annen tid.

Bachelard sine resonnement om drømmene kommer derfor til å handle om hvordan det materielle, artefaktene, plassen og tingen, ikke lenger kan tilskrives betydelse som objekt, men subjekt. Hvordan de handler på oss og hvordan vi oppdager nye sider ved oss selv gjennom å drømme om dem. Og slik sett blir det klart hvordan fortidsparkenes fokus på bruk fremfor betraktning, på handling fremfor refleksivitet, fungerer som en så effektiv inngang til en levende fortidsdrøm for skolebarna. For som Frykman (2002) understreker, dreier den gjentagende fremhevingen av den materielle kulturens betydning for kultur-

Når fortiden opererer som subjekt og fylles med mysterier som passer vår tid, trer lykketrær frem fra skogen. Foto: Forfatteren.

arven, seg ikke om materialitet i historisk materialistisk betydning. Tvert i mot må den materielle kulturen fremvise seg som noe mer enn objektive bevis og etterlevninger, for å bli deler av nåtidens dialog med fortiden. “För att platser skall kunna svara på frågor om identitet”, sier Frykman – og man kan legge til, få fortiden til å hende, “behöver de vara utrustade med en biografi, en livshistoria, en fråga som ständigt öppnar sig mot nya tolkningar och överraskande insikter. Så ser vi också hur det som är lokalt på nytt befolkas

och fylls med nygamla berättelser och mysterier som passar vår tid. Då är det inte platsens historia man söker utan dess ambiens, dess själ och förmåga att samla minnen och drömma” (Frykman, 2002).

Hvordan tingene opererer som subjekt og fylles med mysterier som passer vår tid, er kanskje aller tydeligst i Bronseplassen, hvor naturen har kraft og snakker til dem som hører. Det er spesielt to trær som trekkes frem av Gorm. Lykketreet er en bjørk som oppfyller ønsket. Man må sette seg på det lille

setelignende utskuddet en meter oppe på stammen, lene seg tilbake, lukke øynene og ønske. Ingen trenger å få vite hva man har ønsket, for det er en privat hemmelighet, forsikrer Gorm. Men visse restriksjoner finnes: “Det er ikke lov til å ønske seg noen lotto-gevinst”, sier Gorm strengt og ser alvorlig på barna. Det andre treet er eika, som taler om man er inne på samme frekvens. “Jeg hørte det suste i treet”, sa en av barna overbevisende da jeg var med på rundturen. Gorm forteller at når barna blir opfordret til å lytte på trærne, er det 95% som hører noe. Han mener at “det er bra for barna å ha et tre å snakke til, nå som de nesten ikke har noen andre”. Men også vannet har spesiell kraft i bronsealderen. Slik formulerer en av elevene seg i arbeidsrapporten fra Bronseplassen: “Gorm viste oss rundt. Han visste oss et fjell der det kom rennende vann ned og det kunne vi ta i panna og da sa han at hvis vi gjorde det klarnet hjernen og vi var klare for en matteprøve.”

På mange måter hviler fortidslandene på en forestillingens magi. Selv om mye legges til rette for at fortiden skal bli levende idet man passerer tidsposter, er det klart at tidsreisen på ingen måte er total: “Vi har moderne lokk på gryten, selv om det ikke passer i bronsealderen. Det er fordi det ikke skal komme for mye aske i suppen. Det er ikke alt fra bronsetiden vi trenger å ta med”, innrømmer for eksempel Urd når ingrediensene til den skikkelige bronsealder-grønnsakssuppen er klar til koking. “Eli, nei, Urd mener jeg”, forsnakker Gorm seg stadig vekk, og ber om forståelse for at det er lett å blande når man beveger seg tretusen år frem og tilbake i løpet av dagen.

Faktisk er det jo slik at man kan ikke oppleve fortiden som den en gang var. Vi vil hele tiden være i nåtiden når vi er i fortiden, vi kan ikke annet enn å fortolke, rollespille med, forestille og drømme oss inn i fortiden. Men vi har endel rekvisitter som kan gjøre oss i stand til å få en stemning som gjør at vi kan gå inn i en fortid.

Barna er veldig opptatt av hva som passer inn og ikke, hva som er riktig i forhold til at de befinner seg i landet-gamle-dager. Ikke ut fra antikvariske vurderinger, men ut fra hva som er troverdig i forhold til opplevelses- eller forestillingsmagien som skal til for å leve seg inn i vikingrollen eller den nye bronsealderidentiteten. Derfor er det ingen av de som har med seg klokker, lommepenger eller tyggegummier. Og de passer på at andre også er tidsriktige, men ikke uten å ha et glimt i øyet.

“Jeg så det nok”, sier gutten med et nærmest triumferende blick, og klatret opp trappe- ne til pallen hvor man stiger til hest. “Du har melkesjokolade i munnen du. Det har du ikke lov til, for de hadde jo ikke sjokolade i viking- tiden. Jeg så det, du har sjokoladepapir inne i hånden, også.” Ride-mannen forsøker å be nekte det han blir anklaget for, uten helt å lykkes. For det er jo ikke så lett å snakke med en halv melkesjokolade i munnen. Sjokolade som han måtte dytte altfor mye av inn i munnen fordi han skjønnte han var iferd med å bli oppdaget. “Jeg skal ikke si det til sjefen din hvis jeg får noe av deg”, er guttens ultimatum og utnyttelse av situasjonen.

En kan kanskje si at den skapende fantasien, forestillingens magi, også er med på å utvikle blikket. Det setter igang tanker om hva som oppleves riktig; men mer ut fra hva som føles autentisk, enn hva som er det antikvarisk korrekte. Og det gir grobunn til nysgjerrighet. Doen i Vikinglandet er et godt eksempel på forskjellen mellom autenticitet og korrekthet. Selvfølgelig fantes det ikke toaletter i vikingtiden. Så ut fra en rent historisk forankring skulle de ikke vært her i det hele tatt. Når den likevel av andre udiskutable grunner må finnes i en vikinglandsby anno idag, er den bygd slik man kunne tenke seg en do skulle ha sett ut hvis det hadde funnet den gang i vikingtiden. I tilsynelatende gammelt og ujevnt tilhogget tømmer, torv på taket, grovt skisserte vikingmann og -dame på hver

sin dør. Og når barna sitter der, på de ukorrekte doene, oppfordres de til å tenke videre selv. Inne på toalettavlukket henger en plakat fra en av parkens sponsorer:

Hva gjorde vikingene? Ikke hadde de vannklosett. Ikke hadde de to-lags toalettpapir. Ikke hadde de flytende håndsåpe. Brukte de mose? Eller en grankvist? Kram nysnø var kanskje fint? Vi bare spør.

Plakatene, som er innrammet i 10 centimeter lys-grått skinn, er undertegnet "SABA-Mølnlycke. Det er vi som leverer hygieneprodukter til VikingLandet". Og det får en jo til å tenke, der en sitter og nyter godt av SABA-Mølnlycke's myke, gode toalettpapir. Tenk så kaldt det ville vært med snø. Og stikkete med grankvister. Mose høres best ut, men det det vil sikkert klø etterpå. Og så videre.

Men heller ikke forestillingsmagiens er omringet av "autentikvariske" vurderinger. I visse sammenhenger virket det ikke som barna engang brydde seg om ganske åpenbare troverdighetsbrudd: Om morgenen da vi sitter og spiser frokost etter en lang vikingnatt, blir plutselig stillheten, fuglekvisperet og barnestemmene forstyrret av noe aldeles upassende i den fordums idyllen: en traktor. En traktor kommer kjørende oppover grusveien, med mye ved i grabben. For en dobbelttabbe, tenker jeg. For det første hører selvfølgelig ikke traktoren til i vikingtiden, og for det andre var det fire barn her i går formiddag som jobbet livet av seg med å bære all veden som lå i en haug midt på plassen, til en fin stabel på siden. Og nå kommer altså denne svært moderne traktoren med mer ved, og lossrer det midt på plassen i en tilfeldig haug. Ettersom traktoren ikke bare kommer én tur, men både tre og fire, begynner jeg å irritere meg kraftig. Går det virkelig ikke an å få fred her, under frokosten. Barna reagerer helt annerledes. Først virket det ikke som de en gang enser den. Men så var det noen lure hoder som skjønner at det er mulig å utnytte den

tomme grabben på vei nedover igjen, til å få seg en tur. Dermed blir det den store formiddagsunderholdningen, også for ved-gjengen som ikke syntes å være leie i det hele tatt over at deres arbeid ble visket vekk med en eneste traktortur.

Når fortiden hender i fortidslandene, blir det også en happening utover fortiden. Når barna reiser inn i forestillingen om en annen tid, er det derfor én ting de alle tar med seg. Selv om det ikke hører til der. Fotoapparatet. Dette er en happening så stor at det er verdt å forevige, og gi plass til i albummet. Det er noe som man ønsker å vise til venner, og noe man får oppmerksomhet for. Det blir en opplevelse som får plass blant barndomsminnene, som inngår i den selvbiografiske produksjon.

Hva med museene og originalitetens magi?

Det er enkelt å kritisere historieparkerne for deres uortodokse historiefortellinger og mangel på antikvarisk korrekthet. Selvfølgelig fantes det ikke toaletter i vikingtiden. Det er åpenbart irriterende lett for de som kan sin historie å finne ukorrekte løsninger på bygningsmassene. Enda mer betimelig er det å stille vitenskapelige spørsmål ved talende trær, eller trær med evne til å oppfylle ønsker, spesielt når de ber seg frabedt materielle ønsker i form av lotto-gevinster. Helge Grønli har da også mottatt drapstrusler på grunn av det som mange oppfatter som avgudsdyrkelse. Ellers går størstedelen av kritikken mot kommersialiseringen og folkeligjøringen av fortiden. Mange mener fantasien rett og slett får for stort spillerom i fortidslandene.

"Det er tragisk med VikingLandet", som en av forskerne på Folkemuseet uttrykker det: "det er så overfladisk, gjenstandene blir ikke verdt noe, det er hip-hop." "Hurra meg rundt og Tusenfryd-aktig", er den umiddelbare negative karakteristikken leder for skoleavdelingen på Folkemuseet gir når jeg ber henne beskrive VikingLandet. Noe mer utfyllende, men ellers ganske lik vurdering,

gis også av den pedagogisk ansvarlige på Oldsakssamlingen.

Hele oldsakssamlingen var i VikingLandet forrige uke. Noen synes det er helt skrekkelig, forkastelig. Men jeg synes ikke man skal forkaste alt. Det pedagogiske opplegget virket veldig bra; det med å gjøre ting. De pedagogisk ansvarlige er også genuint opptatt av dette, de skal ikke bare tjene penger. Det er det vel heller ledelsen som vil. Mer mjød og mindre historie, har jeg inntrykk av. Men jeg skjønner ikke hvorfor de ikke gjør det grundigere og mer korrekt med det bygningsmessige også, det hadde gitt så mye større legitimitet.

Eller som museumsdirektøren ved Vest-Agder Fylkesmuseum sier om Bronseplassen: ”Her er det originale ting, mens der er det kopier. Ja, det er ikke kopier engang. Det er antakelser, kopier av antakelser”.

Riktignok ønsker Bachelard å rette fokus mot tingenes subjekt, fremfor objekt. At det er de drømmer tingene gir opphav til som er interessante, fremfor tingene i seg selv. Vil det si at tingene som objekt er helt uinteressante? For eksempel de originale gjenstandene fra fortiden? De som er på museene. De som *er* fortiden. Som direktøren på fylkesmuseet påpeker:

Det at vi har for eksempel Osebergskipet, og kan se at dette er et skip som så sånn ut for litt over 2 000 år siden, det er akkurat nøyaktig, det er originalen, så er det noe annet enn å lage en kopi av det samme. Det å lage en kopi, av selv Osebergskipet som ser akkurat sånn ut, det er en annen opplevelse enn å se originalgjenstanden, som vi vet; det er originalen.

Tror du det vil gjelde for alle?

Jeg vet ikke. Jeg vil tro det gjelder for veldig mange, ihvertfall. For ellers hadde aldri folk reist til akkurat de stedene hvor akkurat den tingen er, den som er original. Ellers kunne de ha reist og sett på kopier. Og det er aldri så interessant. Jeg tror at for veldig mange mennesker vil det bety noe at det er originale gjenstander. Det innbiller jeg meg. Hvis ikke det er tilfelle, så faller jo hele museumsideen overfor publikum. Ikke overfor forskning, den må en kanskje ha likevel. Hvis originale gjenstandsmaterialer ikke har noe effekt for menne-

sker, så vil jeg jo si at da er et museum av denne typen her nokså fåfengt, altså.

Selvfølgelig har gjenstanden verdi som objekt, og den originale gjenstanden fra fortiden en spesiell verdi i forhold til kopier. “Verdiforskjellen mellom original og kopi kan bare forstås på denne måten, at Mesterens hånd har rørt ved den første men ikke ved den siste. Forvissningen om det gir en fornemmelse av at han så å si er til stede i dette verket, som en del av vår fortid”, sier mediaviteren Anders Johansen (1996:124–125), og henviser til det som Walter Benjamin kalte originalgjenstandens aura: Det dreier seg om de gamle originale tingenes evne til å illudere oppheving av tid og historie. Uansett estetiske kvaliteter står derfor verket plutselig helt uten verdi når det blir klart at det ikke er ekte.

Men selv om originalene *er* fortiden, og har en egen aura, får de nødvendigvis ikke fortiden til å hende. Ihvertfall ikke når en lar tingene tale helt for seg selv, slik man ofte gjør på norske museer. Når det ikke knyttes noe minner til dem. Riktignok kan fortidens originaler både opplyse, oppleves og få fortiden til å hende for den som har kunnskap nok til å hente ut originalitetens aura, selv fra pent utstilte potteskår. Det har sjelden 10–11 år gamle barn. For dem blir det fort kjedelig, tre kvarter blir maksimum for historiebesøket, og den største auratiske opplevelsen kommer når de passerer et speil!

Noen ganger kan man undre seg over at samtidig som originalgjenstandene er museenes store fordel, er de kanskje også deres største ulemper. Ihvertfall når det er barn som er på museum. For selv om museumspedagogen er dyktig, kan man nesten føle at de har oddsene mot seg nettopp på grunn av det besvær originale gjenstander fører med seg: “Ikke rør tingene som står på bordene, de er så gamle at de kommer til å gå i stykker”, “dere må ikke drikke her inne”, “Nei, dere kan ikke gå i kjelleren, på loftet, i fjøset, i

stallen, dessverre”, “Ja, de som har jobbet her lengst har vært i kjelleren, men jeg har ikke” –er omkvedet som går igjen under omvisningene på Folkemuseet. Og selvfølgelig må man være forsiktig; originale ting *er* verdifulle gjenstander.

Derfor står de også gjerne plassert bak glassmontre, eller bak tausperer. Hvor mye magi og innlevelsespotensiale blir igjen når barna ikke får røre på ølbollene fordi de står bak glassmontre, eller komme inn i husene fordi det er trukket opp tau i døråpningen? Den mer publikumsvennlige varianten er å la gjenstandene stå fremme, men sikre dem ved for eksempel å fylle dem med stålhagl, slik at man kan høre det om noen forsøker å røre. Men hvor mye atmosfære klarer man å suge inn ved å befinne seg inne i en årestue, hvor mye fortid klarer man å drømme frem, når man er mest konsentrert om ikke å ødelegge eller røre noe som er forbudt å røre?

De fleste museene har som overordnet formål å være tro mot sine originale gjenstander. Men samtidig som de originale gjenstander ikke lenger finnes i sitt originale miljø, eller brukes til det det var ment å brukes til, forandres og forminskes også originaliteten. Hvilket antikvarisk dilemma museene står overfor, er den omvisningen på Folkemuseet hvor barnehagebarna skulle oppleve “et fjøs fra gamledager” et godt eksempel på.

For å komme inn i fjøset må barna ha noen til å hjelpe seg, og de voksne må være smidige i kroppen. For døren er liten, og halvveis oppe på veggen. “Hvordan kom kuene inn her”, spør guiden barna, og svarer selv tilslutt at “det er fordi det var mye høyere utenfor her før. Da rakk merken så langt opp på veggen at døren var som dører pleier å være, i bakkekontakt. Kuene var mindre, også.” Hele omvisningen i fjøset fortsetter å dreie seg om hvordan det egentlig så ut i dette originale fjøset den gang det var et ordentlig fjøs. Da barna lurer på hvorfor det ikke er båser i fjøset, får de høre at “Ja, det var båser her før. Grunnen

til at det ikke er noen nå er at de gamle har gått istykker. Og det er jo litt dumt å lage helt nye, som egentlig ikke passer inn eller er helt riktige.” Midt på fjøsgulvet ruver en stor merkelig trekonstruksjon, og barna lurer naturlig nok på hva i all verden det er for noe. “Nei, det er egentlig noe som ikke skulle være der. Så det er en hemmelighet. Dere får late som om den er usynlig”, svarer omviseren.

Det *er* ganske vanskelig å være tro mot originalen i nye kontekster. Det *er* vanskelig å stoppe fortiden. Det er faktisk helt umulig. I og med at de originale gjenstander fra riktig-gamle-dager er så gamle, følger naturligvis den uheldige konsekvensen at det ikke er så mye igjen av de. For eksempel keramikkrukkene fra bronsealderen som har blitt potteskår. De blir ganske utilgjengelige for de fleste. For at gjenstander derfor skal fremstå som forståelige og meningsfulle representanter for en fortid også i møte med et publikum, pynter man gjerne på originalene også, selv på museene. Direktøren ved Vest-Agder Fylkesmuseum innrømmer at ikke alt er som det skal på deres fortidsutstilling heller:

For eksempel fra forhistorisk tid har vi nesten ikke noe i tre. Ikke sant. Og så setter vi treskaft på originale spisser eller kniver eller hva det måtte være, for å illudere hvordan det kan ha sett ut. Det gjør jo vi også. Og det er klart det kan jo diskuteres i hvilken grad også vi burde være flinkere til å si at dette er kopier, og at dette er forsøk på å vise hvordan det kan ha vært, istedenfor bare å stille ut. Det er klart at sånne eksempler kan du finne massevis av både hos oss og hos mange andre museer, så vi er jo ikke noe konsekvente. Det er en veldig vanskelig materie dette, og det er ikke noen enkel løsning. Hvis en skal sette seg ned og dokumentere hver minste ting overfor publikum, da blir det lett kjedelig.

Det blir lett å avvise eller kritisere museenes kritikk mot fortidsparkene, eller å rette nøyaktig samme argumentasjon tilbake til de tradisjonelle forvaltere av historien. “Det er kanskje som å åpne døren til et toalett som er

opptatt. Man overrasker museene med buk-sene nede”, sier Billy Ehn (1986), om det å oppdage ting som egentlig ikke skulle vært der likevel er det. På noen måter kan man si at det nesten er verre. For man seiler under falskt flagg når man utstiller kopier som originaler uten å opplyse om det, på en institusjon som har som fremste flaggføring at det er nettopp de som er i besittelse av fortidens originaler. For som Anders Johansen påpekte: Uansett estetiske kvaliteter står gjenstanden eller verket plutselig helt uten verdi når det blir klart at det ikke er ekte.

Den historieløse tid?

En ting synes alle å kunne enes om, enten man kommer fra de kommersielle eller religiøst funderte fortidslandene eller fra de mer tradisjonelle museene med mer antikvarisk profil: Vi lever i en historieløs tid. På Bronseplassen nevnes det hele tiden, eksemplene på at vi er historieløse; menneskene har glemt kjærligheten og godheten til hverandre, vi kjenner ikke lenger naturen og vet derfor ikke hvordan vi skal forvalte jorden, vi utnytter ikke vårt potensiale slik de gjorde før. Grunnen til at vi ikke må bli historieløse er nettopp fordi det er i fortiden løsningen finnes. Helge forklarer:

Veien frem går tilbake. Det finnes ingen fortsettelse av den utviklingen vi er inne i nå. Det eneste som vil skje da er at vi kommer til et stup og trekker med oss alt annet som lever. Vi har ikke lov til det. Da har vi opphøyd oss ikke bare til gud, men også djevelen. Vi må tilbake til fortiden, og vi må bruke det beste av det vi har hatt oppover i historien. Vi må ikke bli historieløse. Blir vi historieløse så mister vi muligheten til bare å ta med oss de gode tingene, da må alt sammen oppleves en gang til, både på godt og på vondt. Og det virker jo på meg mange ganger som om vi utelukkende tar opp de verste tingene som vi kan gjøre.

Den pedagogisk ansvarlige på Oldsakssamlingen i Oslo snakker også om historieløsheten, men på en ganske annen måte: “Det er

ikke det at barna ikke lærer nok om historien og fortiden. De er så kunnskapsrike at det er helt imponerende noen ganger. Men en eller annen gang på vei til å bli voksen glipper det, blir det uinteressant. Og voksne idag er så kunnskapsløse at vi ikke kan annet enn erkjenne at vi har sviktet vår oppgave. Vi har ikke klart det.”

Paradokset er tydelig; samtidig som forestillingen om historieløshet er dypt nedfelt, finnes en interesse for fortiden som virker å overgå alt! Det er nettopp på grunn av at folk er interesserte i fortiden at disse nye vikingeland og bronselandsbyer brer om seg. Dette skulle vel i høyeste grad bety at vi ikke er historieløse? Egentlig kan vel betegnelsen “Den historieløse tid” bety to ting; at vi ikke bryr oss om historien, eller at vi gjør det på feil måte. Kan det tenkes at den type historiefremidling som museene forvalter kan sammenlignes med dagseksamer; de fordrer en type kunnskap som må pugges, huskes og som glemmes lett når eksamen er over? Og at vi derfor kan prate om at både kunnskap og interesse forsvinner med alderen? Kanskje disse veldig personlig og fysisk forankrete fortidsopplevelsene fra Vikinglandet og Bronseplassen gjør at historien fester seg på en dypere måte? Men kan det egentlig omtales som historie eller fortid, disse stammeomfavnelser, talende trær, eller sjokoladespisen-de skuespillvikinger, bare for å nevne noe?

“När människor börjar föreställa sig att det går att få en direkt kontakt med det förflutna genom platsen, marken och tingen så kan det inge en farlig visshet och tvärsäkerhet om den egna förträffligheten. Ting är så påtagliga, de argumenterar inte och kan därför brukas som bevis för att det verkligen finns något eget och genuint i kontrast till omvärldens komplexitet”, sier Frykman (2002), og peker på et sentralt element i forhold til all historieforståelse.

I forbindelse med skolevesenets bruk av fortidslandenes historietilbud, er dette så åpenbart at ingen skolelærer vil la elevene stå igjen

med parkopplevelsen som eneste kunnskaps-tilførsel. Tvertimot, har vi allerede sett hvordan turen til Vikinglandet har vært kontekstualisert av en hel rad med skolefag. Forberedelsene og etterarbeidet i tilknytning til turen til Bronseplassen viser akkurat det samme; "Imorgen skal vi prøve å leve mest mulig som de gjorde i bronsealderen. Derfor må vi legge igjen klokke, radio og snop", sier læreren til fjerde-klassingene dagen før den store dagen. "Må vi ta av oss øredobbene også?", undrer en av jentene. "Ja, hva tror du. Brukte man øredobber i bronsealderen?", spør læreren tilbake. Etter en kjapp diskusjon kommer de frem til at man kan ha hatt øredobber med seg om de er i flint eller bronse.

Når elevens fortellinger fra turen leses opp høyt i etterkant av bronsealderbesøket – og tenderer til å legge mest vekt på disse talende og ønskegivende trær, det klarnede vann og labyrinter som også kan fungere i dåpssammenheng – blir dette nettopp en god anledning for læreren å problematisere forholdet mellom nåtid og fortid. Som hun også gjør: "Det er en del ting vi kan vite ganske sikkert om fortiden; vi vet for eksempel at det fantes labyrinter, for det har man funnet under utgravninger. Men det er mange ting vi også bare kan fantasere om. Og det er for eksempel hvordan labyrintene ble brukt. Dette med trærne og vannet er også gode eksempler på slike ting vi må tenke oss til og som vi aldri kan si helt sikkert at sånn var det."

Fremfor å være mangelfull historiekunnskap som formidles gjennom å oppleve og drømme seg tilbake i tiden, er det kanskje heller et svært avansert historiesyn som kan være i ferd med å utvikles, hvor problematiseringer og forankringer ansees som helt naturlige og nødvendige deler av all historiefremstilling. Sånn sett kan en si at fortidsparkenes mer høyrøstede, og kanskje til og med spekulative fremstillinger av en historisk tid har tilført et veldig nødvendig bidrag til forståelse av fortiden. For problematisering og

kontekstualisering er like nødvendig i møte med de mer antikvarisk korrekte tradisjonelle museene.

Veien til medborgerskap

Hadde Svante Beckman rett i spådommen han fremsa for omtrent 10 år siden, at de antikvariske professorene kom til å stå der med sine autentiske, representative og høykvalitative skjegg i postkassen? Både ja og nei.

De tradisjonelle museene har problemer med å konkurrere med fortidsparkene i forhold til levendegjøring av fortiden. De har ikke bare langt mer komplekst faglig grunnlag å levendegjøre ut i fra, men de offentlig finansierte museer har ofte mindre økonomiske ressurser enn de private fortidsparkene. Men man trenger ikke å bli stående med skjegget i postkassen av den grunn. Det er en rekke mennesker som slettes ikke ville syntes det hadde vært gøyalt å kle seg ut, rollespille viking eller bronsealdermenneske, kutte grønnsaker og stable ved, omfavne talende trær. Mange vil sikkert ikke synes det har noe med fortiden å gjøre i det hele tatt. De synes tvertimot det er både spennende og lærerikt å gå på tradisjonelle museer, fra monter til monter, fra originalgjenstand til originalgjenstand, mens de lar seg overraske, more eller reflekterer rundt hvordan museet har valgt å stille fortiden ut. Det finnes en rekke mennesker som heller vil å gå på seminar i museets regi, enn å bli trommet avgårde i fortidslandet. Som gleder seg over og føler seg betrygget av at såpass solide institusjoner som museene faktisk tar vare på fortiden vår; registrerer, dokumenterer, restaurerer, utstiller og forsker på fortidens originale gjenstander.

Men disse museumsglade menneskene består neppe av mange barn under ungdomsskolealder. Og i forhold til denne gruppen med små innbyggere, tror jeg Svante Beckman er i ferd med få fa rett i sin spådom. Kanskje barna vil komme til museene når de

har blir eldre. Men barndomsårene tror jeg i økende grad vil tilbringes på fortidsparkenes lekeplasser. Hvilke konsekvenser innebærer i så fall dette?

Det er spennende å reflektere rundt aldersperspektivet i forhold til følelsen av tilhørighet og medborgerskap. Ifølge etnologen Orvar Löfgren (2000) kom barnehagekulturenes nesten umettelige behov for kulturelle rekvisita og bruk av materiell kultur, til å skape en kultur som mer enn noe annet kom til å homogenisere barns oppførsler i de ulike nordiske land. Delte barnsdomsopplevelser har en grunnleggende samlende og integrerende effekt. I barnehagen kom seder og ritualene til å fylles med ny kraft, her kom det til å kolonialisere verdener som satte både tradisjoner og bondesamfunnet til sides (Frykman, 1999). "Barndomens ritualer bidrar till att definiera medborgarskapet, tillhörigheten till ett system", sier Frykman (1999), og påstår at "problemet om hur man når medborgaren verkar ta vägen genom barndomslandet".

Hvilke tilhørigheter artikulere fortidsparkene, og hva slags medborgerskap rekrutteres barna til? Temaparker som Vikinglandet og Bronseparken ansees ofte som en av de viktigste kildene for avlokalisering av kulturelle fenomen, sammen med flyplasser, hotellkjeder og lignende globale fenomen. De blir blant annet beskrevet som eks-urbane postmoderne landskap, prototyper for forestillingsverdener, paradigmatisk hyperrom (Hjemdahl, 1995). "It's at once every place and no place; it is on the land but not of it", som kulturforskeren Alexander Wilson (1992) uttrykker det. Det er "a city without a place attached to it", som arkitekten Michael Sorkin (1992) sier. Rekrutteres barna til stedsløse medborgere av et globalt postmoderne forestillingsfellesskap gjennom fortidsparkene?

Plasser er ikke bare, de hender, sier filosofen Edward Casey (1996:27), og det er nettopp fordi de hender at de egner seg så godt til narrasjon, enten det nå er historie eller fortel-

linger. Casey betrakter ikke plassen som en ren fysisk størrelse, men som den mest fundamentale formen for kropsliggjort erfaring: "Given that we are never without perception, the existence of this dialectic means that we are never without emplaced experiences. It signifies as well that we are not only *in* places but *of* them" (Casey, 1996:19). Er det ikke nettopp på grunn av at plasser hender, at de også har denne utrolige evnen til å gi substans og liv til imaginære verdener, til personlige og kulturelle identiteter? Og til nasjonale identiteter?

Mens Folkemuseet i Oslo har vært et Norge i miniatyr gjennom hele det forrige århundre, får de kanskje i løpet av det neste århundre sterk konkurranse fra fortidsparkene også på innholdsleveranse til det nasjonale. Som Löfgren (2000) sier, ligger det nasjonales kraft ofte slumrende i felt som er definert som ikke-nasjonale.

De unge fyller idag barndomslandet med erfaringer fra fortidsparkene. De vet hvordan det er å være viking for et døgn, eller å leve en dag i bronsealderen, og de vil sikkert få nye og andre forståelser av hva det nasjonale er. Eller rettere sagt, hvordan det nasjonale hender. For det er gjennom erfaringene og det som skjer i fortidsparkene, at parkene tar plass i folks levde liv; som en del av personlige og kulturelle identiteter. Og det er gjennom det som skjer, at parkene tar plass i landskapet. Kanskje fortidsparkene også vil være med på å produsere nye konfigurasjoner av det nasjonale, som korresponder bedre utover nasjonsgrensene?

Kirsti Mathiesen Hjemdahl, univ.stip.

IKK, etnologi, Bergen

Noter

- 1 Dette feltarbeidet er fra våren 1996. Derfor velger jeg å benytte betegnelsen Vikinglandet, til tross for at plassen idag altså heter Vikinggården. Mens Vikinglandet har redusert fortidsaktiviteten noe, er forøvrig Bronseplassen i ferd med å ekspandere. På

nyåret 2002 starter de oppbygging/rekonstruksjon av et vikinghus (*Fædrelandsvennen*, 1 desember 2001).

Litteratur

- Bachelard, Gaston 1992: *Jorden och viljans drömmertier*. Lund: Skarabé.
- Bachelard, Gaston 2000: *Rummets poesi*. Lund: Skarabé.
- Basso, Keith H. 1996: Wisdom Sits in Places: Notes on a western Apache Landscape. I: Feld, Steven and Keith H. Basso (eds.): *Senses of Place*, s. 53–90.
- Beckman, Svante 1993: Oreda i fornsvängen. I: Jonas Anshelm (red.): *Modernisering och Kulturarv. Essäer och uppsatser*, s. 25–57. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag.
- Berkaak, Odd Are 1992: *Ressursbruk, bevaringsideologier og antikvarisk praksis i fartøyvernet*. Kolsås: Norsk forening for fartøyvern.
- Ehn, Billy 1986: *Museendet. Den museala verkligheten*. Stockholm: Carlssons.
- Frykman, Jonas 1999: Festen i barndomslandet. Om ritualernas återkomst och kulturens infantilisering. I: Palmenfelt, Ulf (red.): *Barndomens kulturalisering*, s. 51–66. Åbo: Nordisk nätverk för folkloristik.
- Frykman, Jonas 2002: Place for another time. Motovun and the poetry of things. I: Frykman, Jonas & Peter Niedermüller (eds): *Articulating Europe. Ethnologia Europaea* (in print).
- Hjemdahl, Kirsti Mathiesen 1995: Der eventyr blir

virkelighet. På kulturalanalytisk oppdagelsesferd i et dyreparklandskap. IKK: hovedfagsoppgave.

- Jackson, Michael 1983: Knowledge of the body. I: *Man (N.S)* 18, s. 327–345.
- Jackson, Michael 1996: Introduction: Phenomenology, Radical Empiricism, and Anthropological Critique. I: Michael Jackson (red.): *Things as they are. New Directions in Phenomenological Anthropology*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Johansen, Anders 1996: *Gratie og andre forsøk på å finne seg til rette i det moderne*. Oslo: Tiden Norsk Forlag.
- Lowenthal, David 1986: *The past is a foreign country*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Löfgren, Orvar 2000: The Disappearance and Return of the National: the Swedish Experience 1950–2000. I: Anttonen, Pertti J. m.fl. (red.): *Folklore, Heritage Politics, and Ethnic Diversity: A Festschrift for Barbro Klein*. Botkyrka: Multicultural Centre.
- Marcus, Georg 1992: Past, Present and Emerging Identities. I: Lash, Scott og Jonathan Friedman (eds.): *Modernity and Identity*. London: Blackwell.
- Sorkin, Michael 1992: Introduction: Variations on a Theme Park. I: Michael Sorkin (ed.): *Variations on a Theme Park. The New American City and the End of Public Space*. New York: Hill and Wang.
- Wilson, Alexander 1992: *The Culture of Nature. North American Landscape from Disney to the Exxon Valdez*. Cambridge MA & Oxford UK: Blackwell.

SUMMARY

When history becomes a cultural playground

There is growing belief within the discipline of cultural studies that heritage no longer relates to our historical past, but attempts to recreate a mythological past. We are witnessing a progressive process in which the Land of the Past is changing into the Land of the Different, a world which may well be charged with moral messages; an arena designed to create random continuity and cultural identities, a past designed to provide experiences and identities. A past intended to convince through its credibility rather than its genuineness, to be experienced rather than understood.

In order to discuss what happens in this "muddled

past", in the transition between history and heritage, this article focus on the specific praxis that makes the Lands of the Past materialise. Detailed, first-hand descriptions and interpretations of how school children encounter, perceive, and invest two Norwegian historical parks with significance, play with traditions, consume and practice heritage, and make the past happen. To establish further knowledge regarding the cultural processes associated with modernity's relationship with the past, comparative analysis of the traditional museums are also brought into the discussions.